

การบำรุงรักษาจิตผู้ป่วยในพุทธปรัชญา

Heal Patients Mind to Buddhist Philosophy

พระมหาทักขิยา ปิยวณฺโณ (แจ่มจรัส)^๑

Phramaha Thappaya Piyawanno (Chaemchamrat)

พระมหาอุทธาน นรเชฏฺฐ, ผศ.ดร.^๒

Asst. Prof. Phramaha Yutthana Narajettho, Ph.D.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วยในพุทธปรัชญา พระพุทธศาสนาถือว่าการบำบัดรักษาโรคภัยไข้เจ็บ จำเป็นต้องอาศัยแพทย์และพยาบาลรวมทั้งญาติพี่น้อง นอกจากบุคคลเหล่านี้ ต้องมีความรู้ในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บและการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเฝ้าระวังรักษาแล้ว ต้องมีความรู้ความเข้าใจสภาวะความเป็นมนุษย์ของบุคคลด้วย บุคคลนอกจากประกอบไปด้วยกายหรือรูปธรรมแล้ว ยังประกอบด้วยภาวะทางจิต ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม เหตุผล ความรู้สึก สติเสรีภาพ เป็นต้น คุณลักษณะต่างๆ เหล่านี้ เป็นคุณลักษณะทางจิตที่ควบคู่ไปกับมนุษย์ตลอดเวลา การดูแลผู้ป่วยต้องคำนึงถึงสภาวะเหล่านี้ด้วย เพราะคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ค่านิยมทางศีลธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตย่อมได้รับอิทธิพลมาจากพุทธปรัชญาเป็นพื้นฐาน แม้ในการปฏิบัติหน้าที่ของแพทย์ พยาบาล ญาติพี่น้อง และผู้ดูแลคนไข้ นอกจากจะใช้จรรยาบรรณของวิชาชีพเป็นพื้นฐานแล้ว ยังต้องนำหลักพระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์การดูแลผู้ป่วย การนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบำบัดดูแลผู้ป่วยด้านจิตใจ เป็นวิถีทางบำบัดรักษาที่มีเหตุผลทางวิทยาศาสตร์รองรับ ส่งผลให้การบำบัดโรคทางกายหายได้ไวหรือไม่ลุกลามไป

คำสำคัญ การบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย, พุทธปรัชญา

Abstract

This article studies about the Heal Patients Mind to Buddhist Philosophy. Buddhism is considered the treatment of illness. Need to rely on doctors and nurses,

^๑ นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Ph.D. Candidate in Tipitaka Studies, Department of Buddhism, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University., E-mail.: Tappaya1@hotmail.com

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา และผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา ภาควิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lecturer in Department of Buddhism, Director of Ph.D. program in Tipitaka Studies, Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, E-mail.: thira74@gmail.com.

including relatives In addition to these people having knowledge about disease and the use of technology for healing. Must have knowledge and understanding of human condition In addition to physical or physical persons It also consists of mental states, ideas, beliefs, attitudes, values, reasoning, feelings, rights, freedoms, etc. These characteristics are the mental characteristics that are along with humans all the time. Patient care must also take into account these conditions. Because Thai people respect Buddhism most of the time Moral values and lifestyle are naturally influenced by Buddhist philosophy. Even in the performance of doctors, nurses, relatives and caregivers In addition to using the code of professional ethics as a basis Must also apply Buddhism principles to suit the situation of patient care Applying the principles in the treatment of psychological patients It is a scientific method of treatment that results in the healing of the disease quickly or not progressing.

Key words: Heal Patients Mind, Buddhist philosophy

๑.บทนำ

ความเจ็บไข้เป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกเพศทุกวัย ไม่เลือกชั้นวรรณะรวมทั้งเป็นสิ่งที่อาจนำมนุษย์ไปสู่ความตายได้ในที่สุด ในอดีตพบว่าการบำบัดรักษาความเจ็บไข้ในสังคมไทยเป็นไปอย่างเรียบง่ายด้วยยาหรือสมุนไพร ที่มีอยู่ตามธรรมชาติภายใต้การดูแลเอาใจใส่ของสมาชิกในครอบครัวหรือชุมชน โดยอาศัยความรู้ด้านวิชาการแพทย์ (แผนโบราณ) ที่มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาการเจ็บป่วยเสมอมา ประกอบกับการปลูกฝังแนวความคิดความเชื่อในเรื่องการมองชีวิต ความเจ็บป่วย ทุกข์ทรมานและความตายตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญา^๓ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดอบรมสั่งสอน สืบต่อกันมาโดยพระสงฆ์และผู้คนในสังคมที่บุคคลอาศัยอยู่ ทำให้เกิดความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในกรณีที่ต้องเผชิญกับการเจ็บป่วยรวมทั้งความตายตามแนวทางค่านิยมทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

เมื่อสังคมไทยมีความเจริญมากขึ้น โดยเฉพาะเมื่อมีการติดต่อกับชาวตะวันตก เป็นผลให้สังคมไทยเปิดรับและนำความรู้และวิทยาการต่างๆ เข้ามาพัฒนาระบบการแพทย์ให้มีความเจริญก้าวหน้าและได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงของระบบการแพทย์ดังกล่าวทำให้การดูแลรักษาความเจ็บป่วยด้วยระบบการแพทย์แบบดั้งเดิมของไทยถูกลดบทบาทและคามนิยมลง แต่ด้วยพื้นฐานค่านิยมทางวัฒนธรรมในการดูแลรักษาความเจ็บไข้ที่ได้รับการปลูกฝังด้วยระยะเวลาอันยาวนานย่อมทำให้การดูแลรักษาผู้ป่วยในสังคมไทย มีรูปแบบลักษณะเฉพาะแตกต่างจากตะวันตก กล่าวคือ มีการผสมผสานระหว่างแนวคิด ความเชื่อ ทศนคติของการแพทย์ทั้งสองระบบไว้ด้วยกันอย่างแนบแน่น รวมทั้งความเชื่อและค่านิยมตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ในลักษณะสหวิทยาการ (Multidisciplinary) ร่วมกันในการดูแลรักษาโดยมีเป้าหมายและ

^๓ रणอง สรวายเอี่ยม, “จริยศาสตร์กับปัญหาจริยธรรมในการดูแลผู้ป่วยวาระสุดท้ายใกล้ตาย”,

วัตถุประสงค์ต่อผู้ป่วยไม่แตกต่างกัน กล่าวคือการแพทย์สมัยใหม่มุ่งให้การรักษาและพยาบาลผู้ป่วยทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ส่วนหลักอบรมทางศาสนามุ่งบำบัดด้านจิตใจ^๔ เพราะความเจ็บไข้ทางร่างกายย่อมมีผลกระทบต่อจิตใจ และการเจ็บป่วยทางจิตใจย่อมส่งผลกระทบต่อร่างกายได้เช่นเดียวกัน การดูแลรักษาผู้ป่วยจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและร่างกายประกอบกัน โดยผ่านทางญาติพี่น้องหรือสมาชิกในครอบครัวของผู้ป่วย รวมทั้งพระสงฆ์ที่ญาติพี่น้องหรือผู้ป่วยให้ความเคารพนับถือ เพื่อเป็นที่พึ่งพาทางจิตใจในสภาวะที่เกิดจากการเจ็บป่วย ทุกข์ทรมานในลักษณะการเป็นกำลังใจในการต่อสู้โรคความเจ็บไข้ การยอมรับธรรมชาติของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นต้น

พระสงฆ์จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการรักษาพยาบาล ความเจ็บไข้ของคนไทยนับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แม้ว่าบทบาทการรักษาพยาบาลของพระสงฆ์ถูกจำกัดลงด้วยพระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลป์ พ.ศ. ๒๔๖๖ และประกาศการผิวนัยของคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๙๙ ซึ่งห้ามมิให้ภิกษุในพระพุทธศาสนากระทำตนเป็นหมอพระรักษาประชาชนทั่วไป^๕ แต่บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยก็มีได้หายไปจากสังคมไทย แต่ยังคงมีบทบาทเป็นที่พึ่งประชาชนโดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ยากจน ขาดการศึกษา หรือผู้ป่วยที่เกือบสิ้นหวังในชีวิต หรือผู้ป่วยวาระสุดท้ายใกล้ตาย ด้วยปัญหาสุขภาพทางการแพทย์แผนปัจจุบันไม่สามารถเยียวยาช่วยเหลือได้ การรักษากับพระสงฆ์ถึงแม้จะไม่สามารถชี้ผลแน่ชัดทางสุขภาพทางกาย แต่ก็ให้ผลดีต่อสุขภาพจิตใจของผู้ป่วย ทั้งในการฟื้นฟูบำรุงรักษาสุขภาพจิตใจของผู้ป่วยให้มีความหวังจะต่อสู้กับโรคความเจ็บไข้และการยอมรับกับสภาพความเจ็บป่วย ช่วยลดความทุกข์ทรมานทางจิตใจด้วยธรรมโอสธในพระพุทธศาสนา จากสภาพการณ์ดังกล่าว พระสงฆ์จึงเป็นเสมือนผู้เยียวยารักษาความเจ็บไข้ทางจิตใจของผู้ป่วยที่กระทำอยู่บนพื้นฐานของจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยความเมตตาปราณี และการนำหลักพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาหรือพุทธปรัชญา มาสอดแทรกประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพร่างกายและจิตใจของผู้ป่วยตลอดจนญาติหรือผู้ใกล้ชิดให้เกิดความสุข ความปิติในธรรม และสามารถยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจจนกระทั่งตายจากไป

๒. สาเหตุของความเจ็บป่วยตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา

ความเจ็บป่วยตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงความเจ็บป่วยอันเกิดทางกายทางใจ และความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากกรรม มีดังนี้

๒.๑ ความเจ็บป่วยทางกาย

^๔ กิตติพัฒน์ นนทปัทมดุล, “เอดส์ สังคมและพฤติกรรม” , เอกสารประกอบการประชุมวิชาการ พุทธธรรมสุขภาพ ครั้งที่ ๑ วันที่ ๔-๗ เมษายน ๒๕๓๒, (นครปฐม : สถาบันการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒-๓๓.

^๕ วไลพร ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาชุมชน”, รายงานการวิจัย, (สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒.

ตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทมองความไม่สบายว่าเป็นโรคของชีวิตทั้งหมด ซึ่งถือว่าเป็นทุกข์ที่ต้องแก้ไขกำจัดออกไป สมุฏฐานของการเกิดโรคในพระอภิธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ว่า การเกิดโรคมีสาเหตุมาจากร่างกายหรือรูป อันประกอบด้วยด้วยมหาภูตรูป ๔ หรือปฐมธาตุได้แก่ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และวาโยธาตุ (ธาตุลม) เมื่อองค์ประกอบของธาตุหนึ่งธาตุใดอยู่ในภาวะที่ไม่สมดุล อาจทำให้เกิดโรคได้ โรคทางกายย่อมมีความสัมพันธ์กับโรคทางใจ เมื่อกายเจ็บกายใจก็ป่วยตามด้วย อาการของโรคที่เกิดทางใจหรือนาม ดังเช่น ไม่สบายใจ จิตใจที่เศร้าหมอง มีความทุกข์ใจ เป็นต้น แนวคิดทางพระพุทธศาสนายังได้อธิบายถึงการเกิดโรคว่า มีผลจากกรรมหรือการกระทำในอดีตหรือปัจจุบันซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บได้

การแพทย์แผนโบราณหรือการแพทย์แผนไทยเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมานานนับพันปี และด้วยวิถีชีวิตที่เป็นชาวพุทธ การดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิด เจ็บ และตาย จึงเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การแพทย์แผนไทยจึงอาศัยแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นหลักด้วยเช่นกัน ซึ่งไม่เพียงแต่มีแนวคิดหรือหลักพระพุทธศาสนาเท่านั้น การแพทย์แผนไทยยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม การดำรงชีวิตที่เป็นธรรมชาติ และมีแบบแผนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เป็นวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต ความเจ็บป่วยมิได้มองเพียงแค่เชื้อโรคที่เรียกว่า ตัวกิมิชาติ^๖

อย่างไรก็ตาม มนุษย์คือสัตว์ผู้มีความเลิกล้ำทางปัญญา จึงสามารถเรียนรู้ที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ โดยการปรับธาตุให้สมดุลด้วยอาหารและยาสมุนไพร หลีกเลี่ยงการมีพฤติกรรมที่ไม่สอดคล้องหรือเสี่ยงต่อการเสียสมดุล หรือการฝืนธรรมชาติ เช่น การอดอาหาร การกลืนอุจจาระ ปัสสาวะ การฝืนอริยาบถผิดปกติด้วยท่าต่างๆ จนทำให้โครงสร้างร่างกาย ได้แก่ เนื้อเยื่อ เส้นเอ็น และกระดูกเสียสมดุล มีการบิดเบี้ยวเบี่ยงเบนผิดปกติ ส่งผลให้เกิดการเจ็บป่วยปวดเมื่อย และเกิดผลกระทบกับระบบอื่นๆ อีก ก่อให้เกิดการทุกข์ทรมาน

อนึ่ง ในการเจ็บป่วยทางกายนั้นมีบุคคลที่เป็นตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องพระเจ้าพิมพิสารทรงประชวรเป็นโรคเรื้อรังสืบทอดจากรุ่นที่ห้าวระเเยาะของพวกนางสนม เมื่อพระเจ้าอภัยทราบข่าว จึงส่งหมอชีวกโกมารภัจไปรักษาโรคเรื้อรังของพระเจ้าพิมพิสาร หลังจากหมอชีวกโกมารภัจตรวจอาการของโรคแล้ว ก็รักษาริดสีดวงของพระเจ้าพิมพิสารให้หายขาดด้วยทายาเพียงครั้งเดียวเท่านั้น^๗

๑.๒ ความเจ็บป่วยทางใจ

^๖ เพ็ญญา ทรัพย์เจริญ, การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗ – ๒๐.

^๗ วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๑/๑๘๕-๑๘๖.

ตามแนวคิดพื้นฐานทางอภิปรัชญา ได้กล่าวถึงมนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ เช่นเดียวกับหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วย ชั้น ๕ หรือเบญจขันธ์ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ กล่าวคือ รูปก็คือกาย ส่วนอีก ๔ ขันธ์ ได้แก่ การรับรู้ ความจำ ความคิด ความรู้สึกสุขทุกข์ กล่าวโดยรวมก็คือใจ (นาม) มนุษย์มีการรับรู้ มีความจำได้ มีความคิด ความรู้สึกว่าชอบไม่ชอบ และเกิดกิเลสตัณหา ย่อมมีสาเหตุมาจากความเจ็บป่วยทางจิต ดังนั้น ตัณหา จึงเป็นต้นเหตุทำให้มนุษย์ต้องดิ้นรนทางจิตใจอย่างไม่หยุดนิ่ง ทำให้เกิดความอยากทางด้านจิตใจ ตลอดเวลา อันเป็นที่มาแห่งความเจ็บป่วยทางด้านจิตใจ รวมถึงวิชาก็คือ ความไม่เข้าใจสภาวะตาม ธรรมชาติ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่า ตนเองไม่มีโรคทางใจ ตลอดระยะเวลา แม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว”^๔

เกี่ยวกับเรื่องนี้ แสดงให้เห็นว่า บุคคลเมื่อยังไม่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังต้องมี โรคทางกาย และโรคทางใจเบียดเบียนอยู่ โรคทางกายบางโรคพอรักษาให้หายขาดได้ สำหรับโรคทาง ใจแล้ว เมื่อเกิดขึ้นกับผู้ใดย่อมไม่มียารักษา นอกจากยาธรรมโอสธเท่านั้น ในเรื่องนี้มีเรื่องคนหนึ่งที่ เป็นโรคทางใจแล้ว มีความทุกข์ทรมานอย่างยิ่ง จนไม่ได้หลับ ไม่ได้นอน ทั้งกลางวันและกลางคืน หลังจากได้ฟังธรรมโอสธจากพระพุทธองค์แล้ว ความไม่ได้หลับไม่ได้นอนนั้นก็หายไป ตามข้อความที่ ปรากฏในสามัญญผลสูตรที่กล่าวไว้ว่า

หลังจากพระเจ้าอชาตศัตรูให้จับพระราชบิดา คือ พระเจ้าพิมพิสารซึ่งคุกคามจน สวรรคต เมื่อวันขึ้น ๑๕ ค่ำ แล้วก็มีหมู่อำมาตย์แวดล้อม ขณะอยู่บนประสาธน์หวังจะบรรทมแต่พอ หลับพระเนตรลงตั้งใจว่าจะหลับ ก็กลับสะดุ้งเฮือก เหมือนดังถูกหอก ๑๐๐ เล่ม ทิ่มแทงก็ตื่น ตระหนก เมื่อพวกอำมาตย์ทูลถามว่า ทรงเป็นอะไรก็ไม่ตรัสตอบ ซึ่งในช่วงนั้นพระองค์หาความสงบใจ ไม่ได้แม้ชั่วขณะจิตเดียว ดำริถึงสมณพราหมณ์ที่จะเสด็จเข้าไปหา แล้วสามารถทำให้พระทัยของ พระองค์ผ่องใสได้ เมื่อเป็นเช่นนี้พวกอำมาตย์ต่างพรรณนาคุณของสมณะที่ตนนับถือ (คือ ครูทั้ง ๖) ทูลให้พระราชบิดาเข้าไปหา เช่น ท่านปุณณกัสมปะ เป็นต้น เมื่อพระองค์ได้เข้าไปหาสมณพราหมณ์ เหล่านั้นแล้ว ก็ไม่ได้รับความสงบใจ ในที่สุดทรงให้หมอชีวกโกมารภัจจ์นำพาพระองค์เสด็จไปยังป่า อัมพวัน อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูไปถึงสถานที่นั้น เห็นภิกษุ สงฆ์สงบเรียบร้อย ก็คิดรำพึงว่า ขอให้อุทัยภัทรโอรสสงบเรียบร้อยอย่างนี้บ้างแล้วดำริต่อไปว่า พระ พุทธคุณนำอัครจริยคนที่ทำผิดต่อพระพุทธเจ้าเช่นเราไม่มีอีกแล้ว เราได้ฆ่าอุปฐากของพระพุทธเจ้า เพราะเชื่อฟังคำของพระเทวทัต สงนิกมณธฺให้ไปฆ่าพระพุทธเจ้าให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีวิ่งชน พระพุทธเจ้า เรามีความผิดมากขนาดนี้ถ้าพระพุทธเจ้าเจรจากับเราเราจะไม่ทอดทิ้งพระศาสดาเช่นนี้ ไปนับถือศาสดาอื่น แล้วกราบทูลพระพุทธเจ้าว่า อุทัยภัทรกุมารเป็นที่รักของพระองค์ขอถวายอภิวาท พระพุทธเจ้า ได้ทูลถามปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับคำสอนของครูทั้ง ๖ ที่มีอยู่ในครั้งนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัส

^๔ อภ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๕๗/๑๖๒-๑๖๓, อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๒๑๗.

ตอบคำถามทั้งหมด ในที่สุดพระเจ้าอชาตศัตรูทรงชื่นชมพระพุทธภาษิตแล้วขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาตลอดพระชนม์ชีพ ทรงขอขมาที่พระองค์หลงผิดปลงพระชนม์พระบิดา ด้วยต้องการเป็นใหญ่ ขอให้พระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกโทษให้ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงยกโทษให้โดยรับสั่งว่า เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเห็นความผิดแล้วทรงรับผิด ผู้ที่เห็นว่าตนได้กระทำผิดแล้วได้สารภาพออกมา รับว่าจะสำรวมระวังวิธีนี้เป็นความเจริญในอริยวินัย หลังจากพระพุทธเจ้าอชาตศัตรูได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ทรงหลบหนีหายจากสะดุ้งกลัว หลังจากนั้นก็ได้สร้างกุศลอย่างมากมาย อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เช่น ในการสังคายนาครั้งที่ ๑ ก็เป็นองค์อุปถัมภ์ และได้ปฏิบัติตนเป็นผู้นับถือพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามากที่สุด ด้วยผลแห่งกุศลกรรมช่วยนี้ช่วยส่งผลให้ท่านไม่ได้ไปตกเวณีมหานรก เพราะทำปิตุฆาต แต่ไปตกในโลหภูมิวันรทแทน^๙

๒.๓ ความเจ็บป่วยเนื่องจากผลแห่งกรรม

ความเจ็บป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจ เป็นความเจ็บป่วยที่บุคคลทั่วไปได้กล่าวถึงหรือเป็นที่ทราบกันดี แต่ในพุทธศาสนายังได้อธิบายถึงกรรมว่าเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นได้ เพราะกรรมเป็นผลจากการกระทำทั้งในอดีตและปัจจุบัน การกล่าวถึงผลของกรรมมีดังต่อไปนี้

๑) อดีตกรรม คือ ผลจากการกระทำในอดีต กล่าวถึง บุคคลที่เคยเบียดเบียนสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตในอดีต ถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็จะเป็นคนที่มีความเจ็บป่วยมาก สืบเนื่องมาจากผลกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีต บุคคลใดที่ตั้งใจกระทำให้อื่นเดือดร้อน ไม่ว่าจะทางร่างกายหรือทางจิตใจ ด้วยอาวุธใดๆ เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วการกระทำนั้นย่อมเป็นผลนำผู้นั้นไปสู่ภพที่ได้รับทุกข์หรือถ้ากลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็จะเป็นผู้ป่วยเป็นโรคราย่อยๆ

เกี่ยวกับเรื่องอดีตกรรมนี้มีตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่นเรื่องพระพุทฺธคิตติสเถระ^{๑๐}หลังจากที่พระพุทฺธคิตติสเถระป่วยร่างกายเน่าเปื่อย ขาดคนดูแลจนชาวทวารวดีถึงพระพุทธเจ้า ๆ เสด็จไปดูแลและปรณิบัติพร้อมกับภิกษุสงฆ์ ทำให้อาการป่วยค่อยๆ เพลาลงแล้วพระพุทธเจ้าแสดงธรรมให้พุทฺธคิตติสเถระฟัง จนทำให้ท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

๒) ปัจจุบันกรรม คือ การกระทำต่างๆ ในปัจจุบัน เช่น การไม่สำรวมระวังในเรื่องเพศสัมพันธ์อันก่อให้เกิดโรคได้ รวมถึงบุคคลที่เคยเบียดเบียนสัตว์โลกด้วยกันโดยเจตนาหรือไม่เจตนา ก็ตาม ทำให้ผู้อื่นเกิดความทุกข์หรือถึงกับชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้น เช่น ผลกรรมทางกายของคณยอมตกอยู่ใต้อิทธิพลของจิตใจ ถ้าทำความชั่วจะส่งผลถึงจิตใจด้วย ทำให้หน้าตาหม่นหมองหงุดหงิดหงารำดี ทำให้หน้าตาบึ้งตึงเคร่งเครียด เหี้ยมเกรียม หมดเสน่ห์ ทำให้ผิวกายหม่นหมอง เมื่อใจไม่สบายอาจทำให้เกิดโรคทางกายตามมา เช่น โรคแผลในกระเพาะอาหาร โรคลำไส้

^๙ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓/๔๘-๘๖, ที.สี.อ. (ไทย) ๙/๑๕๐-๒๕๓/๑๒๑-๒๑๔.

^{๑๐} พ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๔๘-๑๔๙.

โรคความดันโลหิต โรคหัวใจ โรคผิวหนังบางชนิด เป็นต้น ฉะนั้น การทำกรรมชั่วแล้วบางที่อาจจะถูกกรรมชั่วตอบสนองทันทีทันใดได้ ดังเช่น ถูกศัตรูคู่แค้นทำให้ได้รับบาดเจ็บทางกายหรืออาจถึงแก่ชีวิต และถูกจับได้จะถูกดำเนินคดี ถูกจองจำในเรือนจำ หมดอิสราฟ หมดความสุข เป็นต้น

เกี่ยวกับเรื่องปัจจุบันนี้มีตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น เรื่องโกกสนุขลพ ทกวัตฤ^{๑๑} คราวหนึ่งหมอผู้หนึ่งเที่ยวไปถึงหมู่บ้านมุ่งหวังประกอบเวชกรรมไม่ได้ทำอะไรๆ หิวข้าวออกเดินไปพบเด็กๆ กำลังเล่นอยู่ที่ประตูบ้านจึงคิดว่าเราจักให้ลูกเด็กทั้งหลายแล้วรักษาจักได้ อาหาร จึงแสดงงูนอนชูหัวในโพรงไม้แห่งหนึ่งบอกว่า แนะเด็กทั้งหลายนั้นลูกนกสาลิกาพวกเจ้าจงจับมัน ทันใดนั้นเด็กคนหนึ่งจับงูนั้นดึงออกมา รู้ว่ามันเป็นงูจึงร้องขึ้นสลัดงูไปตกบนกระหม่อมของหมอผู้นอนอยู่ไม่ไกลรูธิดาก้นคอของหมอกัดหมอเสียชีวิตในที่นั้นเอง จากเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่า คนที่ทำกรรมอันใดไว้ จะดีก็ตาม จะชั่วก็ตาม ย่อมได้รับผลของกรรมด้วยกันทั้งนั้น

๓. การรักษาความเจ็บป่วยตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุได้ทำหน้าที่ให้การดูแลรักษาพระภิกษุที่อาพาธ (เจ็บป่วย) โดยใช้หลักการตามที่พระพุทธเจ้าทรงให้การรักษาโดยวิธีต่างๆ เช่น การใช้สมุนไพรเพื่อให้สภาพของร่างกายอยู่ในสภาวะสมดุล การให้อาหารที่เหมาะสมเป็นอาหารอ่อนย่อยง่าย เช่น ข้าวต้ม โจ๊ก และอื่นๆ นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงสอนธรรมที่กระตุ้นให้จิตใจเข้มแข็งขึ้น ทรงชี้แนะข้อควรปฏิบัติแก่พระภิกษุที่อาพาธ และภิกษุที่เป็นผู้ดูแลรักษาพระภิกษุที่อาพาธด้วย^{๑๒}

หลักการดูแลรักษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงความเจ็บป่วยอันเกิดทางกาย ทางใจ และความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากการม มีดังนี้

๓.๑ การรักษาความเจ็บป่วยทางกาย

สมัยพุทธกาลมีโรคระบาดร้ายแรงที่เป็นอันตรายต่อชีวิตและสุขภาพในแคว้นมคธ ๕ โรค ได้แก่ ๑. โรคเรื้อน ๒. โรคฝี ๓. โรคกลาก ๔. โรคลมบ้าหมู ๕. โรคมอญคร่อ (วัณโรค) ซึ่งมีหมอชีวกโกมารภัจเป็นผู้คอยดูแลรักษา พระพุทธจึงตรัสห้ามบวชผู้เป็นโรคติดต่อดังกล่าว เพื่อมิให้โรคติดต่อลูกหลานในคณะสงฆ์สาวกของพระองค์^{๑๓}

ก็โดยสมัยนั้นแล ภิกษุหนึ่งอาพาธเป็นโรคฝี ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระพุทธเจ้า ๆ ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการผ่าตัดภิกษุนั้นต้องการน้ำฝาด ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระผู้มีพระภาค พระองค์ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตน้ำฝาดภิกษุนั้นต้องการงาที่บดแล้ว ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่

^{๑๑} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๕/๓๐-๓๑.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕-๓๖๖/๒๓๙-๒๔๑.

^{๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๘/๑๔๒.

พระพุทธเจ้า ๆ ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตาที่บดแล้วภิกษุนั้นต้องการยาพอก ภิกษุนั้นต้องการผ้าพันแผล ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า ๆ ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ผ้าพันแผล ภิกษุนั้นเป็นแผลคัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ชะด้วยน้ำแบ่งเมล็ดพันธุ์ผักกาด แผลนั้นเป็นผ้า ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้รมควันเนื่องอกยื่นออกมา ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตให้ตัดด้วยก้อนเกลือ แผลไม่งอก ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าตรัสอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตน้ำมันทาแผล น้ำมันไหลเย็น ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแต่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายเราอนุญาตผ้าเก่าซับน้ำมันแก่การรักษาบาดแผลทุกชนิด

สรุปได้ว่า ในการดูแลรักษาความเจ็บป่วยทางร่างกาย อาศัยหลักการคำนึงถึงความสมดุลของธาตุทั้ง ๔ ในร่างกาย คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ ถ้าธาตุใดบกพร่องหรือเสียสมดุลไปจะทำให้ร่างกายเกิดเจ็บป่วยได้ การรักษาจึงต้องทำให้ธาตุดังกล่าวอยู่ในภาวะที่สมดุลกันโดยการใช้ตัวยาซึ่งอาจได้จากสมุนไพรรักษาตามวิธีการ เพื่อให้ร่างกายกลับคืนสู่สภาพปกติได้

๓.๒ การรักษาความเจ็บป่วยทางจิตใจ

จากแนวคิดพื้นฐานเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างนามกับรูปการทำงานของร่างกายและจิตจึงเป็นการทำงานที่ประสานกัน กล่าวคือ เมื่อร่างกายเกิดเจ็บป่วยก็มีผลกระทบต่อสภาพทางจิตด้วย ในทำนองเดียวกัน เมื่อสภาวะทางจิตผิดปกติย่อมส่งผลทำให้ร่างกายเจ็บป่วยได้เช่นกัน ประเวศ วะสี^{๑๔} ได้กล่าวสนับสนุนการรักษาความเจ็บป่วยทางจิตใจตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา ถ้าหมั่นบริหารร่างกายกับจิตเป็นประจำก็ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย การดำรงชีวิตโดยถูกต้องในแนวทางพุทธธรรม ก็คือ การบริหารทางจิตนั่นเอง

นอกจากพระพุทธเจ้าทรงรักษาภิกษุที่อาพาธจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยการรักษาด้วยสมุนไพรอาหาร และวิธีต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น พระองค์ยังทรงนำพุทธธรรม เช่น หลักอนิจจัง หลักอนัตตา และโพชฌงค์ มาใช้รักษาโรคทางใจอีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานในพระสูตรต้นตปิฎกว่า ในสมัยพุทธกาล พระอัสสชิอาพาธ พระพุทธเจ้าเสด็จเยี่ยมและทรงแนะนำให้พระอัสสชิทำสมาธิ ทั้งยังตรัสเทศนาธรรมเกี่ยวกับหลักอนิจจังและหลักอนัตตา ให้พระอัสสชิได้ฟัง เมื่อพระอัสสชิเข้าใจถึงการเสื่อมและการสูญสลายของสังขาร จิตใจท่านก็สงบและหายจากอาพาธ ต่อมาพระมหากัสสปะ

^{๑๔} ประเวศ วะสี, *สาธารณสุขกับพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง

อาพาธ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนาในหัวข้อโพชฌงค์ อันเป็นเครื่องประกอบแห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ ๗ อย่าง ประกอบด้วย สติ (การระลึกได้) ธัมมวิจยะ (การเลือกเฟ้นธรรม) วิริยะ (ความเพียร) ปีติ (ความอิ่มใจ) ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) สมาธิ (ความตั้งใจมั่น) และอุเบกขา (ความวางเฉย) ให้พระมหากัสสปะฟัง เมื่อพระมหากัสสปะได้ฟังก็ทำสมาธิขบคิดจนเกิดปัญญาและบรรลุนิพพาน อาการอาพาธก็หายไป และทรงตรัสสอนว่า กิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ทำให้สภาพจิตผิดปกติ และความผิดปกตินั้นอาจนำไปสู่ความผิดปกติทางร่างกายได้ ความโกรธทำให้น้ำดีในร่างกายผิดปกติ ความโลภทำให้เกิดลมในร่างกาย ความหลงทำให้มีเสมหะมาก หลักโพชฌงค์จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถกำจัดความโลภ ความโกรธ และความหลงได้อย่างเด็ดขาด^{๑๕} ดังนั้น ผู้ที่ยังมีความโลภ โกรธ หลง ย่อมเป็นผู้ตกอยู่ในความทุกข์ คือ คนที่ป่วยทางใจ การที่จะแก้อาการป่วยทางใจได้นั้นต้องละทิ้งกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์เหล่านี้โดยใช้หลักอนิจจัง อนัตตาและโพชฌงค์

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงได้กล่าวถึงการรักษาผู้ป่วยให้หายนั้น จะต้องอาศัยองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ หมอ ยารักษาโรค ปลูกฝัง^{๑๖} สำหรับยาที่พระองค์ทรงใช้รักษาความผิดปกติทางจิต ปรากฏในพระสูตรมลินทปปัญหา พระนาคเสนได้กล่าวถึงตัวยาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ได้แก่ พุทธธรรม ซึ่งกำหนด “ยา” ๓๗ ชนิด เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ อันจะช่วยให้ทุกคนสามารถบรรลุธรรม หลุดพ้นจากกิเลสที่ครอบงำจิตใจและหายจากการเจ็บป่วยทางใจได้ในที่สุดโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เป็นธรรมเพื่อการตรัสรู้ ประกอบด้วยหลักธรรม ๗ หมวด ได้แก่ อิทธิบาท ๔ (ธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ) สติปัฏฐาน ๔ (การตั้งสติ) สัมมปธาน ๔ (ความเพียรชอบ) อินทรีย์ ๕ (ธรรมอันเป็นใหญ่) พละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลังใจ) โพชฌงค์ ๗ (ธรรมอันเป็นเครื่องประกอบแห่งการตรัสรู้) และมรรค ๘ (ข้อปฏิบัติแห่งการพ้นทุกข์)^{๑๗}

กล่าวโดยสรุป ความเจ็บป่วยทางจิตใจซึ่งเกิดจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน อันได้แก่ ความโลภ โกรธ หลง และความทะยานอยากไม่รู้จักพอ นั้น วิธีการรักษาอาการเจ็บป่วยทางจิตใจโดยการฟังพระธรรมคำสอน ชักจูงให้สนใจในพุทธธรรมและนำไปปฏิบัติกับตนเองโดยใช้หลักโพชฌงค์ ๗ ซึ่งยังผลให้ทุกข์เลาหรือหายจากโรคได้ นอกจากนี้ การเดินจงกรม การฝึกสติ หรือสมาธิ ยังทำให้มีสุขภาพทั้งกายและใจที่ดี โดยเฉพาะการฝึกสมาธิสามารถบำบัดความเจ็บป่วยทางจิตให้ทุกข์เลาหรือหายได้ และ

^{๑๕} ทิวา ธรรมอำนวยการ, “พุทธศาสนากับการรักษาพยาบาล. วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลชาวบ้านในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง” , วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐), หน้า ๒๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๐.

เป็นแนวทางเพื่อก้าวสู่การบรรลุธรรม อันเป็นการกำจัดทุกข์ซึ่งทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความเจ็บป่วยทางใจให้หมดไปด้วย

๓.๓ การรักษาความเจ็บป่วยที่สืบเนื่องมาจากกรรม

คำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่เน้นการละเลิกบาปกรรม ด้วยอาศัยหลักการ คือ การประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบตามอริยมรรคมีองค์ ๘ การรักษาโรคที่เกิดจากกรรมนั้น จึงไม่ใช่การสวดอ้อนวอนหรือล้างด้วยน้ำธรรมดา แต่เกิดจากการทำของคน แต่หากละบาปกรรมได้ด้วยการละจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ อันได้แก่ กายกรรม ๓ คือ การทำชีวิตให้ตกลงไป ปลงชีวิต การถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้โดยอาการขโมย ลักทรัพย์ ความประพฤติดีกในกาม วจีกรรม ๔ คือ การพูดเท็จ วาจา ส่อเสียด วาจาหยาบ คำพูดเพื่อเจ้อ และมโนกรรม ๓ คือ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คิดร้ายผู้อื่น เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม^{๑๘} การละจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ หรือละบาปและบุญเสียทั้งสองฝ่าย จึงจะได้ชื่อว่าพ้นทุกข์ อันเป็นวิบากแห่งบาปกรรมได้อย่างแท้จริง

บุคคลผู้จะดับบาปกรรมได้ จะต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อฝึกฝนปัญญาให้แก่กล้าขึ้นโดยลำดับจนวิปัสสนาญาณเกิดมีนาม-รูปปัจจุเจกญาณเป็นต้นไป จนถึงสังขารเพกขาญาณที่ถูกต้อง ด้วยความบริสุทธิ์หมดจดปราศจากวิปัสสนูปกิเลส เมื่อปัญญามีกำลังมากพอที่จะบรรลุมรรคจิต-ผลจิตอันมีนิพพานเป็นอารมณ์โดยอาศัยรูป-นาม ปรากฏความเป็นไตรลักษณ์นั้น

กล่าวโดยสรุป การรักษาโรคที่เกิดจากกรรมนั้น ต้องตนเองของมนุษย์เท่านั้น จึงจะสามารถกำจัดได้ ไม่มีใครบันดาลให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ได้ เมื่อมนุษย์มีจิตมั่นคง ดำเนินตามวิสุทธิมรรคสู่ความเป็นพระอรหันต์ ก็ถือว่ากำจัดบาปกรรมได้ แต่ยังได้รับเศษวิบากของบาปบางประการเท่าที่มีเบญจขันธ์ แต่เมื่อพระอรหันต์เขาสู่อนุปาทิเสสนิพพาน ปรินิพพานแล้ว วิบากกรรมย่อมหมดไปไม่ ต้องมีความทุกข์อีกชั่ววินาที

๔. หลักพุทธปรัชญาในการบำรุงรักษาจิตผู้ป่วย

นอกจากแนวคิดเกี่ยวกับการดูแลรักษาความเจ็บป่วยทางกาย ใจ และความเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากกรรมแล้ว การนำหลักพุทธปรัชญามาใช้ในการบำรุงรักษาจิตใจผู้ป่วย ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าสามารถรักษาอาการเจ็บป่วยให้หายหรือทุเลาลงได้ จึงน่าจะนำมาใช้เพื่อให้เกิดผลดีในการปฏิบัติงานกับผู้ป่วย หลักพุทธปรัชญาที่สำคัญ ได้แก่ พรหมวิหาร สังคหวัตถุ สาราณียธรรม อิทธิบาท และหลักโพฆณค์

จะเห็นได้ว่าหลักพุทธปรัชญาที่ควรนำมาใช้ในการบำรุงรักษาจิตใจผู้ป่วยจากโรคภัยไข้เจ็บและความทุกข์ทรมาน ได้แก่ พรหมวิหาร โดยเฉพาะในเรื่องความเมตตา เพราะพระสงฆ์ผู้ที่จะทำหน้าที่รักษาทางด้านจิตใจได้อย่างจริงใจ ย่อมเป็นผู้ที่มีพื้นฐานเป็นคนมีเมตตาจึงจะส่งผลต่อการปฏิบัติที่ดีในการ

^{๑๘} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒-๓๖๓, อภ.ทสภ. (ไทย) ๒๔/๑๗๘/๓๓๐-๓๓๑.

ช่วยเหลือผู้ป่วยและควรมีการเสียสละ กล่าววาจาที่เป็นมิตรอย่างสม่ำเสมอ หลักสังคหวัตถุเป็นธรรมที่พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่พึงปฏิบัติต่อผู้ป่วยทุกผู้ทุกนามด้วยความเอื้ออาทร หลักสาราณียธรรม ซึ่งเน้นถึงความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อการมีชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ประกอบด้วยการกระทำที่ปรารถนาดีทางกาย วาจา และใจ อย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง นอกจากนี้หลักอิทธิบาทธรรม ได้แก่ การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความขยันหมั่นเพียรอย่างเอาใจใส่ เพื่อให้ผู้ป่วยได้รับความสุขสบายทั้งกายและใจ นอกจากนี้ การฝึกสมาธิในหลักโพชฌังคยังเป็นวิธีที่ช่วยควบคุมจิตใจให้สงบ ผ่อนคลายทุกข์ได้ เกิดความเข้าใจสัจธรรมของชีวิตเป็นการเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตายด้วยใจที่สงบสุข

๕. บทสรุป

หลักการบำรุงรักษาจิตใจผู้ป่วยในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเถรวาท ทำให้สามารถมองเห็นวิธีการรักษาโรคต่างๆ เป็นต้นว่า ยาที่ปรุงจากสมุนไพรการบำบัดรักษาทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ เป็นต้น ซึ่งเป็นวิธีการบำบัดความเจ็บป่วย ตั้งแต่สมัยพุทธกาล แต่ในปัจจุบัน วิธีการดังกล่าวยังสามารถนำมาใช้บำบัดรักษาโรคต่างๆ ให้ทุเลาเบาบางลงหรือหายขาดจากโรคภัยไข้เจ็บได้เช่นเดียวกัน

การแพทย์ไทยในปัจจุบันควรให้ความสนใจพุทธปรัชญากันมากขึ้นและนำหลักพุทธปรัชญาไปใช้ในการบำบัดความเจ็บป่วยทางร่างกายและทางจิตใจของผู้ป่วยมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบำรุงรักษาจิตใจโดยพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ในด้านนี้ รวมทั้งแพทย์ พยาบาล และบุคลากร ทางการแพทย์จำนวนไม่น้อย ได้นำหลักพุทธปรัชญาไปใช้ในการบำรุงรักษาจิตใจผู้ป่วยมากขึ้นทุกขณะ จะเห็นได้ว่า หลักคำสอนเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วย และการรักษาโรคของพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท ดังที่ได้กล่าวถึงแล้วเป็นโอกาสดี กล่าวคือ สามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลา และทุกโอกาสทุกสถานการณ์อย่างไม่ล้าสมัย ทั้งนี้ ผู้ใช้ในที่นี้ หมายถึงพระสงฆ์ต้องรู้จักเลือก และนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับผู้ป่วย ตามหลักธรรมมีสังคหวัตถุ เป็นต้น มาประกอบในการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับธรรมชาติ สังคม วิถีชีวิต ศรัทธา ความเชื่อที่แวดล้อมผู้ป่วยในขณะนั้นให้เหมาะสม และเป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้ป่วยและญาติผู้ดูแลผู้ป่วยมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

การเจ็บป่วย นอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม ในทางตรงกันข้ามจะสามารถเป็นประโยชน์ในการบรรลุธรรม ในทางอ้อมได้ จากความเจ็บป่วยในพุทธปรัชญาเถรวาท เชื่อว่าความเจ็บป่วยช่วยให้ตระหนักถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของร่างกาย ทำให้เข้าใจปัญหาและสถานที่แท้จริงของชีวิตและช่วยให้ผู้ที่เข้าใจในความจริงเหล่านี้

อย่างไรก็ตาม การแพทย์แผนไทยแม้มีคุณค่าในความเป็นองค์รวม แต่มีข้อด้วยอีกมากมาย เช่นกัน ได้แก่ การขาดแคลนพัฒนามานาน ขาดข้อมูลที่เป็นวิทยาศาสตร์ที่จะใช้เป็นสื่อในการเสริมสร้างความเข้าใจกับคนรุ่นใหม่ หมอแผนไทยที่มีคุณภาพมีน้อย และมีแนวโน้มที่จะขาดการมองปัญหาผู้ป่วยแบบองค์รวมเช่นกัน องค์ความรู้ก็ขาดการชำระ จึงควรนำมาศึกษา ตรวจสอบ วิจัย เพื่อ

ยืนยันความมีคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง อย่างน้อยโรคร้ายไข้เจ็บร้อยละ ๗๐ การแพทย์แผนไทยคงช่วยแบ่งเบาภารกิจของการแพทย์แผนปัจจุบันได้เป็นอย่างดี อีกทั้งแนวโน้มของประชาชนไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือต่างประเทศ ทุกมุมโลกกำลังแสวงหาทางเลือกในการดูแลสุขภาพสภาพที่เป็นองค์รวมซึ่งประหยัด เป็นธรรมชาติการนำการแพทย์พื้นบ้านมาผสมผสานในการแก้ปัญหาสาธารณสุขถูกยอมรับโดยนานาประเทศมานานแล้ว แพทย์แผนปัจจุบันจึงควรมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล หันมาสนใจศึกษาภูมิปัญญาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย เพื่อร่วมกันค้นหาสิ่งดีงามของการแพทย์ทั้งสองแผน และนำมาให้บริการแก่ประชาชนเพื่อประโยชน์สูงสุดของคนไข้ การแพทย์แผนไทย การแพทย์องค์รวม จึงควรได้รับพิจารณาให้เป็นทางเลือกหนึ่งในยุคโลกาภิวัตน์นี้

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพัฒน์ นนทปัทมเดช. “เอดส์ สังคมและพฤติกรรม”. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการพฤติกรรมสุขภาพ ครั้งที่ ๑ วันที่ ๔-๗ เมษายน ๒๕๓๒. นครปฐม: สถาบันการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.
- ประเวศ วะสี. **สาธารณสุขกับพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๘.
- ทิวา ธรรมอำนวยโชค. “พุทธศาสนากับการรักษาพยาบาล. วิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการรักษาพยาบาลชาวบ้านในเขตกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. **การแพทย์แผนไทย การแพทย์แบบองค์รวม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก, ๒๕๓๙.
- ระนอง สรวัยเอี่ยม. “จริยศาสตร์กับปัญหาจริยธรรมในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (จริยศาสตร์)**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.
- วไลพร ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม. “บทบาทของพระสงฆ์ไทยที่เป็นหมอพระในด้านการบำบัดรักษาชุมชน”. **รายงานการวิจัย**. สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๒๓.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสุดเตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.